

**RÓMAI ÉS KORA NÉPVÁNDORLÁS KORI FIBULÁK
SIMÁND HATÁRÁBÓL
ADATOK A MAROS ALSÓ SZAKASZA RÓMAI KORI
ÉS KORA NÉPVÁNDORLÁS KORI
FIBULÁINAK REPERTÓRIUMÁHOZ**

KAPCSOS NORBERT

A tanulmány a régészeti szakirodalom által mind ez idáig ismeretlen Simánd-Tövisgyházpuszta lelőhelyről szórványként előkerült fibulakészletet elemzi, továbbá az Almgren 166. típusú római és a Vyškov típusú kora népvándorlás kori fibulák eredetével, Kárpát-medencei elterjedésével, valamint a Maros alsó szakaszán való megjelenésével kapcsolatos kérdéseket tárgyalja.

Kulcszavak: szórványlelet, szarmata temető, germánok, Almgren 166. típusú fibula, Vyškov típusú fibula
Keywords: stray finds, Sarmatian cemetery, Germanic tribes, Almgren 166. type brooch, Vyškov type brooch

Leletkörülmények¹

A 2014 áprilisában szórványleletként, amatőr fémkeresőknek köszönhetően előkerült fibulák adományként kerültek az Arad Megyei Múzeum tulajdonába, egyéb, különböző korszakokba sorolható fémtárgyak kíséretében. A megtalálók térképen jelölték meg a fibulák viszonylagos előkerülési helyét – egy nagyobb kiterjedésű területet –, amely egy, a régészeti szakirodalom által eddig ismeretlen lelőhely.

Simánd (románul Șimand) község Arad megyében, a megyeközponttól mintegy 30 kilométerre északkeletre fekszik (4. tábla/1), a Kárpát-medence részét képező Aradi-síkság északi peremén. A közigazgatási szempontból Simánd községhez tartozó szántóföldeken elterülő lelőhely a településtől 7 kilométerre, délnyugati irányban található, a régészeti szakirodalomból már ismert „Mácsa-Topila” lelőhelytől² mintegy 2,5 kilométerre északkeletre.³ A megtalálók által megjelölt és utólag ellenőrzött lelőhely középpontjának GPS-koordinátái: 46°22'45.50"N, 21°23'24.14"E.

Római kori fibulák

Térdfibula

A bronzból öntött fibula legyezőszerűen kialakított fejéhez lépcsős taggal kapcsolódó, lekerekített sarkú háromszög keresztmetszetű kengyel enyhén ívelt, amelyen közepén hosszanti él fut végig. Lába töredékes, emiatt a tűtartó formája nem ismert (1. tábla/1).

Hossz: 2,9 cm; szélesség: 2,1 cm; kengyel átmérője: 0,8 cm.

Sorin Cociș tipológiája alapján a 19a1a2-es típushoz sorolható,⁴ leszámítva a fibula fejlapjáról hiányzó „farkasfog” vagy cikcakkban tremolórozott díszítést. A típus elterjedését tekintve különbö-

¹ A kézirat 2016. április 7-én érkezett be.

² SAVA 2009, 19.

³ Simánd-Tövisgyházpuszta mint toponímiai megnevezés első kartográfiai előfordulása a második katonai felmérés (1806–1869) térképeihez köthető, azonban napjainkra kikopott a helyi emlékezetből.

⁴ Cociș 2004, 89, 311, Pl. LVII/828–835.

ző változatai az összes Duna menti provinciában felbukkannak,⁵ és jelentős mértékben elterjedtek a Barbaricumban is.⁶ Keltezésüket tekintve a dáciai darabokat a 2–3. századra helyezik, ami meg egyezik a Barbaricumra jellemző 2. század végi – 3. századi használatukkal.⁷ Azonban a szarmata Barbaricumban a tiszaföldvári fibulák gyártására szakosodott műhely öntőformáinak előkerülése óta datálásuk pontossága megkérdőjeleződött,⁸ ugyanis az eddig kizárólag római áruként értelmezett fibulák barbár műhelyben is készülhettek. Darabunk legközelebbi párhuzama Szentes-Sárgapart 26. sírjából ismert, ahol az azonos formájú fejleaphoz szintén lépcsős taggal kapcsolódik a háromszög keresztmetszetű kengyel.⁹

Germán típusú térdfibula

Bronzból öntött, jó megtartású, bár töredékes fibula. Feji részén a tízszeres tekercseléssel kialakított rugótag húrozását a fibula fejrészének hátulsó oldaláról előrehajlított lemezzel rögzítették. Túje letörött. A fejrészhez lépcsőzetesen tagolva kapcsolódó nyolcszög keresztmetszetű, derékszögben megtört kengyel lábrésze szintén hiányzik, így a hozzá tartozó tűtartó formája nem ismert (1. tábla/2).

Hossz: 3 cm; szélesség: 2,8 cm; kengyel átmérője: 0,6 cm.

A fibula morfológiai sajátosságai első látásra az Almgren 138. (*Almgren Gruppe V, serie 9*)¹⁰ típusú fibulák formáját idézik, amelyek egyaránt elterjedtek Przeworsk és kvád közegben¹¹ is a B2/C1 periódusban.¹² Azonban ezek esetében a rugótagnak a fibulatesthez való rögzítése a spirálon átvezetett pálcával történik.

A simándi darabhoz hasonló, derékszögben megtört kengyelkialakítás figyelhető meg a Cociş 19b8 típusú fibuláknál,¹³ amelyek Dácia provincia északnyugati részére és a szomszédos barbár területekre jellemzőek. Keltezésüket megközelítőleg a 2. század vége és 3. század első fele közti időszakra helyezi a kutatás.¹⁴ A rugótag rögzítése azonban az Almgren 138. típushoz hasonlóan eltér a simándi példányétól.

Szerkezeti és formai jegyei alapján vélhetőleg egy, a germán típusú fibulák családjába tartozó változattal van dolgunk, amely jelenlegi ismereteink szerint egyedi darabnak minősül a szarmata Barbaricumban.

Egytagú aláhajlított lábú fibulák (Almgren 158. és 166.)

Almgren 158. típusú aláhajlított lábú fibulák

1. Ovális metszetű vékony bronzhuzalból hajlított, töredékes állapotban fennmaradt fibulakengyel. A rugótag, tű, valamint a tűtartó is hiányzik, így az aláhajlított típusba való besorolása a kengyel alapján található láb elvékonyodó végének visszatekercselése alapján történt (1. tábla/5).

Hossz: 3,35 cm; kengyel átmérője: 0,4 cm.

2. A kengyelnél kopás eredményeként sarkainál lekerekített nyolcszög metszetű vékony bronzhuzalból hajlított fibula. A rugótag, valamint a tű hiányzik. A tűtartó elvékonyodó végét a kengyel tövéhez ötszörös tekercseléssel rögzítették (1. tábla/4).

Hossz: 6 cm; kengyel átmérője: 0,4 cm.

3. Kör metszetű vékony bronzhuzalból hajlított, töredékes állapotban fennmaradt egytagú, felsőhúros, alá/oldalt hajlított lábú fibula. A rugótag, illetve a kengyel hiányos. Túje, valamint tűtartója hiányzik, ezért utóbbi kialakítása nem ismert (1. tábla/3).

Hossz: 2,4 cm; kengyel átmérője: 0,4 cm.

4. Kengyelénél vékony téglalap metszetű, lemezszerű huzalból hajlított, töredékes állapotban fennmaradt egytagú, felsőhúros, alá/oldalt hajlított lábú fibula. A rugótag és a kengyel töredékes, illetve túje és tűtartója hiányzik, ezért utóbbi kialakítása nem ismert (1. tábla/6).

Hossz: 1,7 cm; kengyel átmérője: 0,7 cm.

⁵ PATEK 1942, 56.

⁶ GUDEA ET ALII 2001, 78.

⁷ KÓHEGYI-VÖRÖS 2011, 348.

⁸ VADAY 2005, 158; KÓHEGYI-VÖRÖS 2011, 347.

⁹ PÁRDUZ 1950, XVII. tábla/3.

¹⁰ ALMGREN 1923, 62–64, fig. 138–147.

¹¹ GODŁOWSKI 1969, 180, Ryc. 17; KOLNIK-MITÁŠ, 2009, 42, Obr. 3/7, 8; BELJAK-KOLNIK 2006, 67, Obr. 10/6.

¹² BELJAK-KOLNIK 2006, 80.

¹³ COCIŞ 2004, 101–102, 333, Pl. LXXIX/1208–1210.

¹⁴ COCIŞ 2004, 102.

Patek Erzsébet a fibulatípus kialakulási régiójának a Kárpát-medencétől északra elterülő germán területeket jelöli meg.¹⁵ Ezen belül legkorábbi példányaik előkerülése Przeworsk környezetben figyelhető meg,¹⁶ a kutatás a 2. század végére helyezi őket.¹⁷ A Przeworsk szállásterület déli – felső-Tisza-vidéki (Csenger) – peremén való megjelenésük megközelítőleg a 2–3. század fordulójára tehető (C1b–C2 fázis).¹⁸ Ezt az időszakot a szarmata Barbaricumra¹⁹ vonatkozóan Sorin Cocîș, tovább finomítva a keltezését, a 2. század utolsó két évtizedében és a 3. század első évtizedében határozta meg.²⁰ Széles körű Kárpát-medencei elterjedésüket követően – beleértve egyaránt a pannóniai területeket²¹ és a szarmata Barbaricumot²² is –, a 3. századtól használatban maradnak egészen az 5. század elejéig.²³ Párhuzamok egyaránt ismertek az Aradi-síkságon megtalálható Kisiratosról,²⁴ Pécska 4R lelőhelyről²⁵ és az Aradi-síksággal szomszédos területekről, Derekegyháza-Disznójárásról,²⁶ Kardoskútról – Rostás János tanyájáról –,²⁷ Szentes-Sárgaparttól²⁸ és Kiszombor B temetőből.²⁹ Azonban a simándi fibulák töredékes állapota és a tűtartó négyből három esetbeli hiánya miatt további következtetéseket nehéz lenne levonni.

Almgren 166. típusú aláhajlított lábú fibula

Jó állapotban fennmaradt, ívelt bronzszalagból hajlított, egytagú, felsőhúros, aláhajlított lábú fibula. A facettált tűtartó elvékonyodó végét a kengyel tövére tekercselték, a spirál alatt és a lábtekercs felett egy-egy rovátkolt dupla drót rátét figyelhető meg (1. tábla/7).

Hossz: 5,7 cm; kengyel átmérője: 0,45 cm.

A többnyire bronzból, esetenként ezüstből készült fibulatípus³⁰ morfológiai sajátosságait tekintve igen sokszínű képet mutat. A huzalból készült fibulatest metszete az esetek többségében ívelt szalagszerű, ritkábban kör, esetleg ovális keresztmetszet is előfordul (lásd Függelék). M. Maćczyńska a fibulatest alapján két altípust különböztet meg, a facettált és a sima huzalból hajlítottakat, amelyek egyaránt előfordulhat rovátkolt, illetve sima drót rátét.³¹ A fibulatestet díszítő drót rátétek száma változó. Legtöbbször kettő-három figyelhető meg, ritkábban négy vagy annál több, amely esetben a leggyakoribb a sima, kisebb számban a rovátkolt, valamint esetenként a sima-rovátkolt drót rátét. Bár a drót rátétek száma és típusa esetlegességet mutat, szabályszerűség figyelhető meg azok elhelyezkedésének vizsgálatakor, mivel rendszerint azok a spirál alatt, a láb visszatekercselése felett, valamint három rátét esetén a tűtartón helyezkednek el (lásd Függelék).³²

¹⁵ PATEK 1942, 64.

¹⁶ BÂRCĂ 2014, 30; COCÎȘ 2014, 131.

¹⁷ PATEK 1942, 63; BÂRCĂ 2014, 30; COCÎȘ 2014, 130.

¹⁸ GINDELE 2010, 217.

¹⁹ A markomann háborúkat követően a Felső-Tisza-vidéken elsőként megjelenő szarmata csoportok a 2. század végén kerülnek először szorosabb kapcsolatba a Przeworsk-kultúra hordozóival (ISTVÁNOVITS 1984–1986, 101), illetve ez az a periódus, amelyhez Vitalie Bârcă és Sorin Cocîș az Almgren 158. típusú fibula szarmata közegben való megjelenését kapcsolja (BÂRCĂ 2014, 30; COCÎȘ 2014, 130). Az Almgren 158. típusú fibulák 2. század végi alföldi elterjedésének vizsgálatakor megfontolandó a Kőhegyi-Vörös szerzőpáros által is kiemelt szempont, amely a fibulák hármasságú időrendi csúszását hangsúlyozza. Ez a fibulák gyártása, használati ideje, valamint földbe kerülésük időpontja közötti időszakot választja szét (KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 346. A témában lásd még SCHIFFER 1972). Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria a római importárgyak esetében ugyancsak rámutattak azok „kettős”, illetve esetenkénti „hármasságú” kronológiájának problematikájára, amely a tárgyak készítése és földbe kerülése közötti időszak mellett számol azok Barbaricumba kerülésének idejével is (ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 1994, 69–70). A fibulatípus szarmata közegben Przeworsk-hatásra való elterjedéséről lévén szó (GRUMEZA 2014, 73), ez elsőként feltehetőleg a két nép kereskedelmi kapcsolatai révén valósulhatott meg, majd a forma szarmata környezetben való meghonosodása után azt egy technológiai import követhette, amely vélhetőleg némi időt vett igénybe. Így a felső-Tisza-vidéki területeken, a két nép közötti érintkezési zónában a fibulatípus korai, 2. század végétől kezdődő keltezése megállja a helyét, azonban megfontolandó a kisugárási (Przeworsk) központtól távol eső területeken e típusú fibulák egy, a 3. század elejét követő alsó időrendi küszöbének a meghúzása.

²⁰ COCÎȘ 2014, 130. Azonos következtetésre jutott Vitalie Bârcă is, lásd Bârcă 2014, 30.

²¹ VADAY 1988–1989, 87.

²² KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 351.

²³ KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 352.

²⁴ DÖRNER 1970, 462, Fig. 16/1–2.

²⁵ KAPCSOS 2014, Pl. 4/3.

²⁶ PÁRDUCZ 1944, 41.

²⁷ VÖRÖS-RÓZSA 2014, 10, Pl. 3/3.

²⁸ PÁRDUCZ 1950, Pl. XX/5.

²⁹ PÁRDUCZ 1950, Pl. XXXII/35.

³⁰ MAĆCZYŃSKA 2001, 81.

³¹ MAĆCZYŃSKA 2001, 81.

³² A táblázatban szereplő darabok mellett Patek Erzsébet további három példányt említ meg Balsárról, Újfehértóról és Jász-

A kettős drót rátétek egyaránt megfigyelhetők sima és rovátkolt formában, de ezek kizárólag ívelt szalag metszetű daraboknál fordulnak elő.³³

A földrajzi szóródás és a morfológiai jellegzetességek korrelációjából kitűnnek egyes eredmények,³⁴ amelyek arra utalnak, hogy:

- a kizárólag rovátkolt drót rátét többnyire az Alföld északi peremén fordul elő, egy szentes-kistőkei és egy szentes-sárgaparti darabot leszámítva (5. tábla/11, 14, 15, 16, 23, 24);
- a sima-rovátkolt drót rátét hét esetben fordul elő, amelyek mind tiszántúli területeken találhatók (5. tábla/7, 11, 17, 18, 28, 31, 32);
- ugyancsak a tiszántúli területek sajátosságának tűnik a már említett kettős drót rátétek előfordulása, ahol nyolc esetből – egy madarasi darab kivétel – hét darab a Tiszántúlon került elő (5. tábla/10, 13, 26, 28, 31, 32);
- a túrtartó végének elvékonyodása négy esetben figyelhető meg, ezek a darabok az Alföld északi pereméről valók (5. tábla/4, 11, 13, 15);
- ugyancsak az Alföld északi peremén fordul elő két esetben gyöngyözött hosszanti drót rátét, egymástól viszonylag kis távolságra, a Tisza és a Hernád völgye mentén (5. tábla/3, 18);
- az ezüstből készült fibulák szintén az Alföld északi felén koncentrálnak, kivétel a bánási és a gyulafehérvári darabok. Morfológiai szempontból változatosság, illetve egyaránt megfigyelhető a sima és a rovátkolt drót rátét vagy ezek kombinációja (5. tábla/3, 7, 8, 9, 11, 13, 15, 17, 21, 31, 32);
- nagyobb bizonyossággal mindössze a hortobágy-porosháti temető 8/IV és 13/IV-es sírjaiból származó fibulák szinte tökéletes hasonlósága utalhat egyazon műhelyből való származásra (3. tábla/32, 34).³⁵

Az egytagú aláhajlított lábú fibulák családjába tartozó, Almgren 166. név alatt,³⁶ vagy Párducz Mihály nyomán „magyar típusúként”³⁷ ismert drót rátétes fibulával területünkön Magdalena Mączyńska³⁸ és Sorin Cociș³⁹ foglalkoztak utoljára. Az eredete és elterjedése körüli kérdések napjainkban is nyitottak, egyaránt érveltek kutatók az alföldi területek,⁴⁰ valamint a szomszédos Przeworsk területei mellett is.⁴¹ Tény, hogy a szóródási térkép tanúsága szerint nagy koncentráció figyelhető meg az Alföld északi peremén, amely a szarmata-germán érintkezési területnek felel meg.

Ákár csak az Almgren 158-as egyszerű változat, ez a típus is széles kronológiai határok közé tehető. Sorin Cociș az apulumi (Gyulafehérvár) és a nagylaki példányokat a 2. század végére – 3. századra helyezi,⁴² míg Magdalena Mączyńska egy, a C2–D1-es fázisok közti tágabb időintervallumot határoz meg az Alföld, Morvaország és Szlovákia területén előforduló darabok tekintetében.⁴³ Esetünkben ezt a tág időintervallumot támasztja alá a szentes-kistőkei 78. sír leletanyaga, ahol a drót rátétes, egytagú aláhajlított lábú fibula egy térdfibula társaságában került elő,⁴⁴ valamint egy későbbi periódusra utal a pócspetri szarmata temető 1. sírja,⁴⁵ ahol az említett fibula C alakú koporsókapcsokat tartalmazó sírból került elő, amely csak a 3. század végétől jelenik meg a Kárpát-medencében.⁴⁶ Ugyancsak kései keltezésre enged következtetni az ócsai 4. sír leletanyaga. A sírból a fibula mellett egy kéttagú, gyöngy rátétes, nagy méretű fülbevaló került elő, amely a 4. század közepe utáni keltezését támasztja alá,⁴⁷

berényből, továbbá egyet Pannóniából, amelyek adathiány miatt nem kerültek bele a táblázatba, viszont a térképen szerepelnek. Lásd PATEK 1942, 64.

³³ Lásd Függelék: Pusztaszentmiklós, Kiskereki, Szentes-Kistőke 78. sír, Hortobágy-Poroshát 23/XI, Madaras 230. sír, Nagylak, Simánd, Gyulafehérvár.

³⁴ A felsorolt eseteket leszámítva a fibulatípus variánsainak a szarmata Barbaricumon belüli szóródása vizsgálatánál az esetlegesség a feltűnő (5. tábla). Az adott régióra jellemző darabok elkülönítését, illetve az esetleges műhelykörzetek kimutatását nehezíti a fibulatípus morfológiai változatossága, amelyet annak viszonylag könnyű kivitelezhetősége magyarázhat.

³⁵ Amely nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy ezek egyazon temető egyazon halomcsoportjának két korazonos sírjából származnak.

³⁶ ALMGREN 1923, Taf. VII, fig. 166.

³⁷ PÁRDU CZ 1956, 160.

³⁸ MĄCZYŃSKA 2001

³⁹ COCIȘ 2014

⁴⁰ MĄCZYŃSKA 2001, 81.

⁴¹ COCIȘ 2014, 131.

⁴² COCIȘ 2014, 131.

⁴³ MĄCZYŃSKA 2001, 81.

⁴⁴ PÁRDU CZ 1944, 8, Taf. 5/1.

⁴⁵ HULLÁM, 2012. 10. tábla/5.

⁴⁶ KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 253; GRUMEZA 2014, 45.

⁴⁷ KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 295.

valamint a nyitott karperec két végén található két-két, illetve a balta alakú csüngőn található három bekarcolt körszemes díszítés szintén a 4. századi tárgyakon jelentkezik elsőként,⁴⁸ ami ugyancsak a kései keltezését erősíti. A szentes-jaksori 3. sír fibulája mellett előforduló kéttagú, borostyángöngyös fülbevaló, valamint a vasból készült egytagú, aláhajlított lábú fibula, amelynek párhuzamai a tiszadob-szigeti temető sírjaiban figyelhetők meg,⁴⁹ szintén 4. század végi keltezésre utalnak. A jól datálható sírok leletanyaga a késő szarmata periódusra helyezi a fibulatípus használati idejét, amikor az említett variánsok egyidejűleg használatban voltak.⁵⁰

Kéttagú, alá- és oldalt hajlított lábú fibulák

1. Kéttagú, alá-/oldalt hajlított lábú, bronzból készült fibula, kengyele lekerekített sarkú, trapéz keresztmetszetű. A fibula spiráلتagja, tűje, valamint tűtartója hiányzik. A kengyel és a tűtartó találkozásánál a láb lemezszerűen elvékonyodik (1. tábla/10).

Hossz: 2,7 cm; kengyel átmérője: 0,5 cm.

A fibula egy párhuzama Gyulafehérvárról ismert, ahol azonos kengyelkialakítás figyelhető meg egy, a 3. századra datált oldalt hajlított lábú darab esetében.⁵¹ A kengyel azonos mértékű íveltsége és azonos metszete megfigyelhető a Pančevo-Vojlovica (Pancsova-Hertelendyfalva) temető 37. sírjának aláhajlított lábú fibulája esetében is.⁵² A típus kengyel alapján való meghatározása nehézkes, hasonló kengyelkialakítás figyelhető meg két a porolissumi *castrum* alá-⁵³ és oldalt hajlított lábú⁵⁴ fibuláinak esetében is. Dáciában a két típust a 3. századra, illetve a 3. század második felére keltezik, de bizonyos példányok használatban maradnak a 4. században is.⁵⁵

2. Bronzszalagból hajlított, jó állapotban fennmaradt kéttagú, oldalt hajlított lábú fibula. Spiráلتagja és tűje hiányzik. A tűtartó kialakításánál a láb kalapálással lapított végét oldalt hajlították (1. tábla/9).

Hossz: 4,5 cm; kengyel átmérője: 0,55 cm.

Az oldalt hajlított lábú típus közeli párhuzama megtalálható a Kiszombor B temető 79.,⁵⁶ valamint a madarasi temető 409. sírjában.⁵⁷ A két fibula kengyelének lemezszerű keresztmetszete mellett a kengyel-tűtartó esetében azonos arányok figyelhetők meg, mint darabunknál, illetve a tűtartó kiképzésénél is hasonló megoldás vehető észre, míg más oldalt hajlított darabokhoz képest a tűtartó vége kevésbé vékonyodik el. A kéttagú, oldalt hajlított fibulák Przeworsk közegben való megjelenését a 2. század végére – 3. század elejére helyezi a kutatás,⁵⁸ azonban az Alföld szarmata területein való elterjedésük a 3. század közepére tehető.⁵⁹

3. A bronzszalagból hajlított, jó állapotban fennmaradt kéttagú, aláhajlított lábú fibula spiráلتartója és tűje hiányzik. A fibula kengyelének erőteljes íveltsége későbbi deformálódásra utal. A kengyel és a tűtartó találkozásánál levő lábtekercs alatt, a tűtartó két oldalán egy-egy ék alakú bevésés figyelhető meg. Tűtartójának kialakításánál a láb részt ívelt lemezszerűre kalapálták, a láb végénél, a felső résszel párhuzamosan futva azt visszahajlították, és elvékonyodó végét a kengyel és a láb találkozásánál kétszeresen tekercselték fel (1. tábla/8).

Hossz: 4,8 cm; kengyel átmérője: 0,9 cm.

Bár a kéttagú aláhajlított lábú fibula lemezszerű kengyelének a spiráلتartó felé megvastagodó vége alapján hasonló darab megfigyelhető egy szentes-hekedi szőlői darab esetében,⁶⁰ tűtartójának megoldása eltérő, amely megállapítás helytálló a hozzá hasonló szeged-öthalmi fibula esetében is.⁶¹

⁴⁸ PROHÁSZKA 2004, 119.

⁴⁹ ISTVÁNOVITS 1993, Abb. 5/9, 11.

⁵⁰ MACZYŃSKA 2001, 81.

⁵¹ MOGA ET ALII 1997, 542.

⁵² BATISTIĆ-POPADIĆ 1984–1985, Tabla X/153.

⁵³ GUDEA ET ALII 2001, 87, Pl. X/72.

⁵⁴ GUDEA ET ALII 2001, 87, Pl. IX/62.

⁵⁵ GUDEA ET ALII 2001, 78.

⁵⁶ PÁRDUCZ 1941, XXXII/16.

⁵⁷ KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 93. tábla/5.

⁵⁸ COCIŞ-GAIU-ZĂGREANU 2010, 207; COCIŞ 2004, 141.

⁵⁹ KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 352.

⁶⁰ PÁRDUCZ 1941, LXXXIII/15.

⁶¹ PÁRDUCZ 1958–1959, 95, XXIX/16.

Kora népvándorlás kori Vyškov típusú fibula

Bronzból öntött, jó állapotban fennmaradt fibula. Egyenlő szárú háromszög alakú rugólemezőnek csúcsain alul két félkör, felül rombusz alakú kitüremkedő dísz található. Az ötszögű tűtartó lemez csúcsain félkör alakú kitüremkedő díszek figyelhetők meg. A fibula rugó- és tűtartó lemezének felülete, illetve a háromszög keresztmetszetű kengyel díszítetlen. A fibula tűtartója a tűtartó lemez és a kengyel kapcsolódásánál épen megmaradt, a rugólemez és a kengyel kapcsolódásánál található spiráltartó azonban letörött (2. tábla/1).

Hossz: 8,3 cm; rugólemez hossza: 2,15 cm; rugólemez szélessége: 2,7 cm; tűtartó lemez hossza: 4,7 cm; tűtartó lemez szélessége: 2 cm; lemez vastagsága: 0,1 cm.

A tárgyalt fibula tipológiai szempontból az ún. Vyškov típusú fibulák, azon belül is a Dobos–Lăzărescu szerzőpáros által meghatározott első, mondhatni klasszikus variáns darabjai közé sorolható.⁶² A Vyškov típusú fibulák Kárpát-medencei megjelenésének és fejlődésének kérdéskörét, valamint kronológiai problematikájának feloldását legutóbb Dobos Alpár és Vlad Andrei Lăzărescu,⁶³ valamint Prohászka Péter⁶⁴ foglalták össze, ezért itt csak a simánd-tövisgyházpusztai darab esetében releváns megjegyzéseket tartyalom. Míg a Vyškov típusú fibulák rugólemezőnek formája háromszögből indul, szárai egyenes oldalszegélyekben végződnek, és csúcsán legtöbb esetben keresztet idéző díszítmény található,⁶⁵ továbbá a Bratei típusúhoz képest bizonyos esetekben megfigyelhető a háromszög alakú rugólemez szárainak enyhe befelé íveltsége és nyújtottsága, addig morfológiai szempontból a Bratei típusú fibulákat háromszög alakú rugólemez jellemzi, amelynek csúcsait kör alakú kitüremkedés díszíti.⁶⁶ A két típus közti eltérést továbbá azok tűtartó lemezének formája adja. A Vyškov típus tűtartó lemezét rendszerint pentagonális forma jellemzi, illetve az ötszög csúcsain körszerű kitüremkedések figyelhetők meg,⁶⁷ azonban a Bratei típusú fibulánál a nyújtott rombusz alakú tűtartó lemez a jellemző,⁶⁸ bizonyos esetben annak csúcsain megfigyelhető félkör alakú kitüremkedő díszekkel.

Annak ellenére, hogy a darab rugólemezőnek sajátosságai alapján a Bratei típusú fibulák jellegzetességei köszönnek vissza, a tűtartó lemez pentagonális formája a Vyškov típusba engedi besorolni a példányt. A simánd-tövisgyházpusztai fibula rugólemezőnek háromszögű formája nem egyedülálló jelenség, szintén megfigyelhető a tornyópusztai⁶⁹ és az argamumi,⁷⁰ illetve még hangsúlyosabban a mártélyi⁷¹ darab esetében. A tornyópusztai fibulánál azonban jelentkezik a háromszög csúcsán a Vyškov típusra jellemző kereszt alakú kitüremkedő dísz is, amelynek kialakulása vélhetőleg az előképeknel jellemző, a rugólemez csúcsán megfigyelhető gomb rátétes díszekre vezethető vissza.⁷² Bár a rugólemez formája alapján a simánd-tövisgyházpusztai darab az argamumi (2. tábla/2), mártélyi (2. tábla/4) és tornyópusztai (2. tábla/3) Vyškov típusú fibulával mutat rokonságot, csúcsainak a Bratei típusú fibulakéval azonos kitüremkedő díszítései szemet szűrő hasonlóságot mutatnak egy Tolna megyéből előkerült Bratei típusú fibula rugólemezővel (2. tábla/6),⁷³ illetve a háromszög csúcsán található rombusz alakú, kitüremkedő dísz alapján egy smolini⁷⁴ (2. tábla/5) darabbal. Vélhetőleg nem tévedünk nagyot, ha a simánd-tövisgyházpusztai fibula esetében a Vyškov és a Bratei típusú fibulák formai és díszítésbeli jellegzetességeinek ötvöződését látjuk, amely a szóban forgó lelőhelyhez közeli mártélyi példány esetében is megfigyelhető. Ezt igazolni látszik az is, hogy

⁶² DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 172, 178.

⁶³ DOBOS–LĂZĂRESCU 2009

⁶⁴ KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003

⁶⁵ KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 88.

⁶⁶ BIERBRAUER 1989, 141–143; KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 88; PROHÁSZKA 2004, 119.

⁶⁷ BIERBRAUER 1989, 149–151; KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 88.

⁶⁸ BIERBRAUER 1989, 141–143; PROHÁSZKA 2004, 119.

⁶⁹ KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 88.

⁷⁰ DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 181, Pl. II/1.

⁷¹ CSALLÁNY 1961, CCXVIII/11.

⁷² Az előképeknek tekintett krími, kercsi, majkopi és vajugai fibulák esetében a rugólemez csúcsán jelentkező gomb rátétes díszítmény a klasszikusnak tekinthető Vyškov típusú fibulákon már kereszt alakú kitüremkedő díszként van jelen, mintegy az előképeken megfigyelhető díszítményt imitálva (lásd DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 181, Plate II/3, 5–9, 20, 21). Továbbá, ha elfogadjuk – és feltételezhetően nem tévedünk nagyot, ha igen – Prohászka Péter észrevételét (KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 89.) a Volker Bierbrauer által Bratei típusú fibulák közé sorolt untersiebenbrunni (TEJRAL 1995, Abb. 15/1.) és tápé-lebői (PÁRDUZ 1959, Abb. 11/a-b) fibulákkal kapcsolatban, miszerint ezek forma és díszítés alapján a Vyškov típusal mutatnak azonoságot, ugyancsak megfigyelhetjük a rugólemez csúcsán a keresztre emlékeztető díszítmény előképét.

⁷³ PROHÁSZKA 2004, 127, 3. kép 7.

⁷⁴ PROHÁSZKA 2004, 127, 3. kép 5.

a két egymással rokonítható típus⁷⁵ megközelítőleg azonos kronológiai keretek között terjedt el,⁷⁶ és szóródás szempontjából nagyjából egyazon földrajzi makrorégiót fed le,⁷⁷ továbbá ezen belül szinte azonos pontokban koncentrálódnak (4. tábla/2).

A Vyškov típusú bronzból készült lemezes fibulákat a szakirodalom az 5. század második harmadára helyezi.⁷⁸ Esetünkben szórványeletről lévén szó, így szűkebb kronológiai határok közé nem helyezhető, ezért megmaradunk a közép-európai kronológiai rendszer szerinti D2–D2/D3 fázisra való keltezésnél.

Összegzés

Mivel a megtalálók által lelőhelyként megjelölt terület kiterjedése számottevőnek mondható, valamint a tárgyalt római kori fibulatípusok korszakonkénti eloszlása is változatos, azok eredetét tekintve több lehetőség is szóba jöhet. Egyaránt származhatnak egyazon temető sírjaiból, illetve különböző szarmata temetőkből, vagy különálló, különböző korszakú kisebb sírcsoportokból. Ugyanakkor a Vyškov típusú fibula vélhetőleg egy 5. század második harmadára keltezhető – talán germán – sír, esetleg további sírcsoportok jelenlétére utalhat. Tény, hogy a terület régészeti szempontból a szakirodalom számára mind ez idáig ismeretlen.

A tárgyalt típusok jól illeszkednek a Maros–Tisza–Körös által behatárolt terület római kori fibulái közé. A fibulakészlet viszonylagos változatossága, valamint a darabok közeli párhuzamai a térségben megfigyelhető élénk településközi kapcsolatokat feltételeznek.

Mind az aláhajlított, mind az oldalt hajlított lábú fibulák esetében megfigyelhető variációiknak egy közel azonos szélességű palettája. Az újonnan napvilágot látott egytagú példányok eredetét és elterjedését vizsgáló tanulmányok kapcsán felmerült az Almgren 158. típusú fibulák markomann háborúkat követő, a Przeworsk-kultúra déli irányú migrációs hullámaival való kapcsolatba hozása. Ennek megfelelően a típusnak a szarmata Barbaricumban való elterjedése a 2. század végét követő, a Przeworsk-kultúra hordozóival való erőteljes kulturális és kereskedelmi kapcsolatok kialakulásaként értelmezhető.⁷⁹ Azonban a már említett hármas időrendi csúszás, a kisugárzási ponttól való nagy távolság, valamint a feltételezett technológiainport⁸⁰ létrejöttét felölelő időszak területünkön a fibula megjelenésének alsó időrendi határát legkorábban a 3. század elejére helyezheti, amely keltezésre már Vaday Andrea is rámutatott.⁸¹

A nagy valószínűséggel előképként szolgáló Almgren 158. típusú fibulából kialakult Almgren 166. típus morfológiai szempontból az előbbinél is színesebb képet mutat, amelyet a fentebb vázolt, több kritériumot figyelembe vevő vizsgálat is alátámasztott. Ezt a fibulatípus könnyű kivitelezhetősége magyarázhatja. A fibulatípus nagymértékű észak-alföldi szarmata–germán határterület menti koncentrációja utalhat ennek kialakulási helyére,⁸² illetve ezt látszik alátámasztani a dél-alföldi, bán-sági, bácskai és erdélyi esetszámainak csökkenése is.⁸³

A területi és kronológiai kérdés összekapcsolása a kis esetszám miatt nem valósulhatott meg, így a darabok a kevés esetben ismert kísérő leletek alapján többnyire a 3–4. század végére datálhatóak.

A lelőhelyről előkerült Vyškov típusúként azonosított kora népvándorlás kori fibula a szűkebb földrajzi régióban és általában a Kárpát-medencében unikális darabnak számít, mivel ötvözi a Vyškov és Bratei típusú fibulák morfológiai jellegzetességeit. A D2–D2/D3-as periódusra keltezhető Vyškov és Bratei típusú fibulák szóródási térképét tekintve megfigyelhető, hogy a Kárpát-medence keleti felében jelentős mértékben az akkori gepida szállásterületen belül kerülnek elő,⁸⁴ viszont a korszak-

⁷⁵ KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 88.

⁷⁶ PROHÁSZKA 2004, 120; DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 172; HARHOIU 1998, 100.

⁷⁷ DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 172; KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 89; PROHÁSZKA 2004, 119; TEJRAL 2008, Abb. 7–8.

⁷⁸ TEJRAL 1974, 16; HARHOIU 1998, 100; KISNÉ CSEH–PROHÁSZKA 2003, 90; DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 172.

⁷⁹ COCIȘ 2014, 131; BĂRCĂ 2014, 30.

⁸⁰ Itt gondolni lehet a tiszaföldvár-téglagyári római típusú fibulákat utánzó műhely esetére. Hasonlóképpen a tárgyalt barbár típusok esetében is, azok elterjedését nehezen lehet kizárólag a szarmata–germán kereskedelmi kapcsolatokkal magyarázni.

⁸¹ VADAY 1988–1989, 87.

⁸² MACZYŃSKA 2001, 81.

⁸³ A területtől távoli esetszámok csökkenését csak részben magyarázza a kutatottság mértéke. A Szolnok és a Nyíregyháza környékéhez hasonlóan magas kutatottság jellemzi Szeged környékét is, azonban a szerbiai, valamint a romániai területek esetében ez már jelentős tényezőként jöhet számításba.

⁸⁴ BÓNA 1974, 26. Azonban kihangsúlyozandó, hogy a D2–D2/D3-as periódusban a gepida szállásterület pontos behatárolása továbbra is vitatott.

ban egy viszonylag egységes germán köznépi viseletről lévén szó,⁸⁵ etnikailag nem köthetjük egyértelműen a gepidákhoz. Tény ugyanakkor, hogy ezek megközelítőleg a korabeli gepida hatalmi központok⁸⁶ körül koncentrálnak. Feltűnő ugyanakkor mind a Vyškov, mind a Bratei típusú fibulák teljes hiánya a Duna–Tisza közén, amely az adott korban a késő szarmata szállásterület központi magját jelentette.⁸⁷

A dolgozat lektorálásáért és a hasznos javaslatokért köszönettel tartozom Kulcsár Valériának, Szebenyi Tamásnak és Dobos Alpárnak. Továbbá köszönet illeti Florin Mărgineant a simánd-tővisegyházpusztai fibulaanyag közlésének lehetőségéért, valamint a lelőhellyel kapcsolatos információkért. A tanulmány megírásához szükséges alapkutatásokat a *Domus Hungarica Scientiarum et Artium* ösztöndíja támogatta.

IRODALOM

ALMGREN, O.

1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte, mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*. Mannus Bibliothek 32. Leipzig.

BATISTIĆ-POPADIĆ, D.

1984–1985 Sarmatska nekropola Vojlovica-Pancevo. *RVM* 29. 59–83.

BÂRCĂ, V.

2014 Returned foot exterior brooches made of a single metal piece (type Almgren 158) recently discovered in the Western Plain of Romania. Notes on the origin and chronology. *JAH* 1. 2. 21–39.

BELJAK, J. – KOLNIK, T.

2006 Germnánske hrobí z čaky a gblic. Príspevok k osídleniu juhozápadného Slovenska v dobe rímskej. *SlA* 54. 1. 57–94.

BIERBRAUER, V.

1989 Bronzene Bügelfibeln des 5. Jahrhunderts aus Südosteuropa. *JMV* 72. 141–160.

BÓNA I.

1974 *A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében*. Budapest.

CSEH J.

1999 A gepidák régészeti és történeti kronológiája. In: Havassy P. (szerk.): *A gepidák. Kora középkori germán királyság az Alföldön*. Gyulai katalógusok 7. Gyula, 153–158.

COCIȘ, S.

2004 *Fibulele din Dacia romană / The Brooches from Roman Dacia*. Cluj-Napoca.

2014 Die Fibeln mit Umgeschlgenem fuss und mit Ausserer sehne von Typ Almgren 158 und 166 (Neue beiträge zur chronologie der Spätromischen Kaisrzeit in Westrumänien). In: Cocîș, S. (ed.): *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Cluj-Napoca, 127–134.

COCIȘ, S. – GAIU, C. – ZĂGREANU, G.

2010 Fibule romane din Dacia intracarpatica. *RevBist* 24. 203–215.

CSALLÁNY D.

1961 *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.)*. Archaeologica Hungarica Series Nova 38. Budapest.

DOBOS A. – LĂZĂRESCU, V.

2009 An unpublished fibula found in the area of Sic, County Cluj. *Marmatia* 9. 1. 171–182.

⁸⁵ PROHÁSZKA 2004, 121.

⁸⁶ BÓNA 1974, 26; CSEH 1999, 156–157.

⁸⁷ VADAY 1994, 106.

DORDEVIĆ, M.

- 1994 Nalazi Nekropola rimskog perioda u Jugosladnom Banatu (Findings in necropolises from the Roman period in the southwest Banat District). *WMV* 36. 41–61.

DÖRNER, E.

- 1970 Cercetări și săpături arheologice în județul Arad. *MCA* 9. 445–466.

GINDELE R.

- 2010 A császárkori és kora népvándorlás kori anyagi kultúra fejlődésének aspektusai Északnyugat-Románia területén. In: Körösfői Zs. (szerk.): *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában*. Molnár István Múzeum kiadványai 3. Székelykeresztúr, 205–248.

GODŁOWSKI, K.

- 1969 *Kultúra Przeworska na Górnym Śląsku*. Kraków.

GRUMEZA, L.

- 2014 *Sarmatian cemeteries from Banat (Late 1st – early 5th centuries AD)*. Cluj-Napoca.

GUDEA, N. – COCIȘ, S. – TAMBA, D. – MATEI, A.

- 2001 Fibule de la Porolissum. Castrul Pomet și așezarea lui civilă. *RevBist* 15. 77–89.

HARHOIU, R.

- 1998 *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*. Archaeologia Romanica 1. București.

HULLÁM D.

- 2012 Római császárkori temetkezések Pócspetri és Kántorjánosi határában. In: Szabó Á. – Masek Zs. (szerk.): *Ante viam stratam: a Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárásai Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírési nyomvonalán*. Budapest, 351–394.

ISTVÁNOVITS E.

- 1984–1986 A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei: 2–3. századi sírok Tiszavasváriból. *NyJAMÉ* 27–29. 83–134.

- 1993 Das Gräberfeld aus dem 4.-5. Jahrhundert von Tiszadob-Sziget. *AAH* 45. 91–146.

ISTVÁNOVITS E. – KULCSÁR V.

- 1994 IV. századi éremmel keltezett sírok a Kárpát-medencei szarmata Barbaricumban, In: Nagy Á. (szerk.): *A numizmatika és a társtudományok*. Szeged, 69–97.

KAPCSOS N.

- 2014 The Sarmatian graves of the 4R archaeological site dated to the third–fourth century A.D. Additional data on the sarmatian burial rite in the Lower Mureș Region. *Ziridava* 28. 157–172.

KISNÉ CSEH J. – PROHÁSZKA P.

- 2003 Vyškov típusú hunkori bronz lemezfibula Tornyópusztáról (Komárom-Esztergom megye). *KEMMK* 10. 87–95.

KOLNIK, T. – MITÁŠ, V.

- 2009 Archeologické nálezy k osídlení bohadanovíc nad trnavou a niekoľko Poznámk k činnosti detektoristov. *ŠtZ* 53. 35–74.

KŐHEGYI M. – VÖRÖS G.

- 2011 *Madaras – Halmok, Kr.u. 2–5. századi temető*. Szeged.

MACZYŃSKA, M.

- 2001 Einige Fibeln südlicher Herkunft im Hortfund von Łubiana in Pommern. In: Istvánovits E. – Kulcsár V. (szerk.): *International Connection of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1–5 centuries A. D.* Aszód–Nyíregyháza, 77–93.

MOGA, V. – CIUGUDEAN, H. – COCIȘ, S. – RODEANU, N.

- 1997 Fibule romane de la Apulum. *ActaMN* 34. 535–558.

MÜLLER G.

- 1931 Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß in Ungarn und Siebenbürgen. *UJB* 11. 56–72.

- NEMETH, E. – FODOREAN, F. – MATEI, D. – BLAGA, D.
 2011 Kastelle und Landschaft an der Südwestgrenze des römischen Dakien. *AAH* 62. 329–350.
- NÉMETI J. – GINDELE R.
 1997 Beiträge zur Geschichte des Carei gegend im 2–4. Jahrhundert n. Chr. / Contribuții la istoricul zonei Careiului in secolele II–IV p. Chr. In: N. Gudea (ed.): *Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens. ActaMP* 21. Zalău, 599–703.
- PATEK E.
 1942 *A pannóniai fibulatípusok elterjedése és eredete / Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien*. DissPann II. 19. Budapest.
- PÁRDUCZ M.
 1931 A Nagy Magyar Alföld római kori leletei. *DolgSzeg* 7. 74–186.
 1941 *A szarmatakor emlékei Magyarországon I / Denkmaler der Sarmatenzeit Ungarns I*. ArchHung 25. Budapest.
 1944 *A szarmatakor emlékei Magyarországon II / Denkmaler der Sarmatenzeit Ungarns II*. ArchHung 28. Budapest.
 1950 *A szarmatakor emlékei Magyarországon III / Denkmaler der Sarmatenzeit Ungarns III*. ArchHung 30. Budapest.
 1956 Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. und III. Jahrhundert. *AAH* 7. 139–182.
 1958–1959 Hunkori szarmata temető Szeged-Öthalmon. *MFME* 1958–1959. 71–99.
 1959 Archäologische Beiträge zur geschichte der Hunnenzeit in Ungarn. *AAH* 11. 309–399.
- PÁRDUCZ M. – KOREK J.
 1959 Eine Siedlung aus der Kaiserzeit in Ózd. *AAH* 10. 159–194.
- PROHÁSZKA P.
 2004 Az arad-mikalakai hun kori női sírok (1903). *MFME – StudArch* 10. 115–127.
- SALAMON Á.
 1959 Sarmatische Funde in Ócsa. *FolArch* 11. 75–89.
- SAVA, V.
 2009 Descoperiri neolitice și din epoca bronzului la Macea „Topila” (județul Arad). *Crisia* 39. 17–40.
- SCHIFFER, M.
 1972 Archaeological Context and Systemic Context. *American Antiquity* 37. 2. 156–165.
- SIMON L. (szerk.)
 2006 *Régészeti kutatások másfél millió négyzetméteren. Autópálya és gyorsforgalmi utak építését megelőző régészeti feltárások Pest megyében 2001–2006*. Pest Megyei Múzeumi Füzetek 7. Szentendre.
- TEJRAL, J.
 1974 *Völkerwanderungszeitliches Gräberfeld bei Vyškov (Mähren)*. Praha.
 1995 Neue Aspekte de frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonaauraum. In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M (eds.): *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum*. Brno, 321–392.
 2008 Ein Abriss der frühmerowingerzeitlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum bis zum Anfang des 6. Jahrhunderts. In: Bemmman, J. – M. Schmauder (Hrsg.): *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008*. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11. Bonn, 249–283.
- VADAY A.
 1988–1989 *Die sarmatischen Denkmäler des Komitat Szolnok*. Antaeus 17–18. Budapest.
 1994 Late sarmatian graves and the connection within the Great Hungarian Plain. *SIA* 42. 105–124.

- 1995–1996 Szarmata temetőrészlet Kompolton (Ein sarmatisches Gräberfeldsdetail in Kompolt). *Agria* 31–32. 5–62.
- 2005 Adatok a szarmaták fémművességéhez (Tiszaföldvár-téglagyár). *SzKMÉ* 7. 151–197.
- K. VÉGH K.
- 1975 Régészeti adatok Észak-Magyarország i. sz. I–IV. századi történetéhez. *HOMÉ* 13–14. 65–129.
- VÖRÖS G. – RÓZSA Z.
- 2014 Szarmata temetőrészletek Kardoskúton. *Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából* 12. 3–50.
- ZOLTAI L.
- 1941 Die Hügelgräber der römischen Kaiserzeit in Hortobágy. *DissPann* II. 11. 269–308.

FÜGGELÉK

Sor-szám	Lelőhely	Nem	Hossz	Anyag	Kengyel-metszet	Facettált	Rátét db	Rátét-típus	Rátét helye	Irodalom
1.	Sajókeresztúr	-	6,5	bronz	ívelt szalag	nem	1	sima	tűtartó	VÉGH 1975, Taf. 20/1.
2.	Miskolc-Szirma-Fáskert	-	5,5	ezüst	ívelt szalag	nem	2	sima	spirál alatt, lábtekercs felett	VÉGH 1975, Taf. 14/10; MAČZYŃSKA 2001, Abb. 2/1.
3.	Bodrogkeresztúr	-	5,5	bronz	ívelt szalag	nem	2	sima	spirál alatt, lábtekercs felett	VÉGH 1975, Taf. 2/7; MAČZYŃSKA 2001, Abb. 2/2.
4.	Pócspetri 1. sír	férfi	4,8	ezüst	ovális	nem	4	rovátkolt-sima	spirál alatt, lábtekercs felett, lábtekercs alatt, tűtartó	HULLÁM 2012, 10. tábla.
5.	Tura	-	5	ezüst	kör	nem	2	sima	lábtekercs alatt, tűtartó	MÜLLER 1931, Taf. 1/2.
6.	Kompolt-Kistér, 365. sír	férfi	6,5	ezüst	ívelt szalag	nem	2	sima	spirál alatt, lábtekercs felett	VADAY 1995–1996, 51, 13. kép 2.
7.	Pusztaszentmiklós	-	7	bronz	ívelt szalag	nem	4	sima	spirál alatt, lábtekercs felett, lábtekercs alatt, tűtartó	PÁRDUCZ 1950, Taf. 41/15.
8.	Piskolt-Homok	-	4,8	bronz	ívelt szalag	nem	3	sima	lábtekercs alatt, lábtekercs felett, tűtartó	NÉMETHI-GINDELE 1997, 663, Pl. I.
9.	Cherechiu/Kiskereki	-	6,7	ezüst	ívelt szalag	nem	3	sima	lábtekercs felett, lábtekercs alatt, tűtartó	Dörner Egon kéziratai.
10.	Ecser, 7. lelőhely	-	-	bronz	ívelt szalag	igen	4	rovátkolt	spirál alatt, kengyel kö-zepén, lábtekercs alatt, tűtartó	SIMON 2006, 23.
11.	Ócsa, 4. sír	nő	6,5	ezüst	ívelt szalag	nem	3	rovátkolt	spirál alatt, lábtekercs felett, lábtekercs alatt	SALAMON 1959, 77, Taf. 7/2.
12.	Újszász	nő	6,6	ezüst	kör	nem	2	rovátkolt	spirál alatt, lábtekercs alatt	VADAY 1988–1989, 290, Taf. 155/11.
13.	Törökszentmiklós-Surján szórvány	-	4,5	ezüst	ívelt szalag	nem	3	rovátkolt-sima	spirál alatt, lábtekercs felett, tűtartó	VADAY 1988–1989, 288, Taf. 145/5.
14.	Tiszaatenyő-Kisvasút	-	4,7	bronz	kör	nem	2	sima	lábtekercs alatt, tűtartó	VADAY 1988–1989, 278, Taf. 119/10.

Sor-szám	Lelőhely	Nem	Hossz	Anyag	Kengyel-metszet	Facettált	Rátét db	Rátét-típus	Rátét helye	Irodalom
15.	Kisújszállás-Porosállás	nő	4,5	bronz	ívelt szalag	nem	4	sima	spirál alatt, lábtekercs felett, lábtekercs alatt, tűtartó	PÁRDUCZ 1950, Taf. 74/4; VADAY 1988–1989, 147–148, Taf. 47/3.
16.	Mezőtúr-Harcász-zug	-	7,2	ezüst	kör	nem	3	sima	spirál alatt, lábtekercs felett, tűtartó	PÁRDUCZ 1956, 160–161; VADAY 1988–1989, 258, Taf. 71/18.
17.	Szentes-Kistőke, 78. sír	nő	6,5	bronz	ívelt szalag	nem	3	rovátkolt	spirál alatt, lábtekercs felett, tűtartó	PÁRDUCZ 1944, 8, Taf. 5/1.
18.	Szentes Jaksor, 3. sír	nő	4,1	bronz	ívelt szalag	nem	2	rovátkolt	spirál alatt, lábtekercs felett	PÁRDUCZ 1950, 145, Taf. 59/3.
19.	Szentes-Sárga-part, 36. sír	férfi	7,1	bronz	kör	nem	1	sima	lábtekercs felett	PÁRDUCZ 1950, XXII, Taf. 10.
20.	Zalota, 17. sír	-	6	-	ívelt szalag	igen	2	sima	spirál alatt, lábtekercs felett	PÁRDUCZ 1931, Taf. 13/13.
21.	Madaras, 230. sír	férfi	8,4	bronz	ívelt szalag	igen	1	sima	lábtekercs felett	KÓHEGYI–VÖRÖS 2011, 53/7.
22.	Kiszombor A, 11. sír	nő	7,8	bronz	ívelt szalag	nem	1	sima	spirál alatt	PÁRDUCZ 1950, XXXI, Taf. 1.
23.	Nagylak	-	5,2	bronz	ívelt szalag	nem	3	rovátkolt-sima	spirál alatt, lábtekercs felett, tűtartó	COCIŞ 2014, Abb. 1/6.
24.	Simánd	-	5,7	bronz	ívelt szalag	igen	2	rovátkolt	spirál alatt, lábtekercs felett	
25.	Gombos, 7. sír	-	5,6	bronz	ívelt szalag	nem	3	sima	spirál alatt, lábtekercs alatt, tűtartó	PÁRDUCZ 1950, Taf. 117/4.
26.	Bánság	-	4,5	ezüst	ívelt szalag	nem	7	rovátkolt-sima		MÜLLER 1931, 72, Taf. 1/1
27.	Gyulafehérvár	-	5,5	ezüst	ívelt szalag	nem	4	rovátkolt-sima	spirál alatt, lábtekercs felett, lábtekercs alatt, tűtartó	COCIŞ 2014, Abb. 1/6.
28.	Törökszentmiklós-Surján 45. sír	nő	5,5	bronz	ívelt szalag	nem	3	rovátkolt-sima	spirál alatt, lábtekercs felett, tűtartó	VADAY 1988–1989, 286, Taf. 138/3.
29.	Törökszentmiklós-Surján, 58. sír	férfi	6,3	bronz	ívelt szalag	nem	2	sima	lábtekercs felett, tűtartó	VADAY 1988–1989, 287, Taf. 142/1.

Sor-szám	Lelőhely	Nem	Hossz	Anyag	Kengyel-metszet	Facettált	Rátét db	Rátét-típus	Rátét helye	Irodalom
30.	Pancevo- Donjo-varoska ciglana, 8. sír	-	-	-	ívelt szalag	nem	2	sima	spirál alatt, lábtekercs felett	DORDEVIĆ 1994, 57, T. V/10; GRUMEZA 2014, Pl. 67/6.
31.	Ózd	-	-	bronz	ívelt szalag	igen	4	sima	spirál alatt, lábtekercs felett, lábtekercs alatt, tűtartó	PÁRDUCZ-KÖREK 1959, 162, Taf. 3/2.
32.	Hortobágy-Poroshát, 8. sír, IV. csoport	férfi	-	ezüst	ívelt szalag	nem	4	rovátkolt	lábtekercs felett, lábtekercs alatt, lábtekercs és tűtartó között, tűtartó	ZOLTAI 1941, T. VI/40 a-b.
33.	Hortobágy-Poroshát, 23. sír, XI. csoport	férfi	-	ezüst	ívelt szalag	nem	3	rovátkolt-sima	spirál alatt, lábtekercs felett, tűtartó	ZOLTAI 1941, T. XV/4 a-b.
34.	Hortobágy-Poroshát, 13. sír, IV. csoport	nő	-	ezüst	ívelt szalag	nem	4	rovátkolt	lábtekercs felett, lábtekercs alatt, lábtekercs és tűtartó között, tűtartó	ZOLTAI 1941, T. VII/6 a-b.
35.	Hortobágy-Poroshát, 15. sír, VI. csoport	nő	-	bronz	ívelt szalag	nem	5	sima	spirál alatt, lábtekercs felett, tűtartó	ZOLTAI 1941, T. VIII/57 a-b.

**BROOCHES FROM THE ROMAN AND EARLY MIGRATION PERIOD
FROM THE VICINITY OF ȘIMAND**
NEW DATA FOR THE REPERTORY OF BROOCHES FROM THE ROMAN AND
EARLY MIGRATION PERIOD IN THE LOWER MUREȘ VALLEY
(Summary)

In 2014 several bronze brooches were discovered in the vicinity of Șimand (Hungarian: Simánd-Vásárhelypuszta) and donated to the Museum of Arad. The set is composed of knee brooches, brooches with returned foot made of a single (Almgren 158. and 166. types) and of two metal pieces, respectively a Vyškov type brooch (Pl. 1; Pl. 2/1.). The diverse types of Roman age brooches fit in nicely into the brooch repertory of the Mureș-Tisa-Criș region, reflecting an intensive connection between the settlements of the area.

Based on the latest studies discussing the origins and dispersion of the Almgren 158. type brooches in the Carpathian basin, some scholars recently have been connecting this phenomenon to the migration wave of the Prezworsk culture towards south which took place after the Marcomannic Wars. Accordingly, the appearance of this type in the Sarmatian Barbaricum is explained by the intense commercial and cultural relations between the Przeworsk culture and the Sarmatians after the end of the second century AD. Accepting this theory, due to the large distance from the source point, as well as the presumed technological import after the acceptance of the style among the Sarmatians, respectively the chronological discrepancy derived from the time passed between the production, the use and the discard of the objects, the earliest possible dating of such artefact in the region discussed can only be from the beginning of the 3rd century AD.

The latest analyses regarding the chronology and dispersion of the Almgren 166. type brooches in the Carpathian basin have been conducted in parallel by M. Mączyńska and S. Cociș, but the results of their research partly overlap on the topics of the brooches' origin and appearance in the Great Hungarian Plain. Projecting the several variants of the Almgren 166. type brooches found in the Great Hungarian Plain on a dispersion map (Pl. 5.), it is visible that such brooches appear most frequently in the northern part of the Great Hungarian Plain – a region cohabited by the communities of the Przeworsk culture and the Sarmatians –, and they appear only in a few cases south or east of this area. This may indicate the objects' origin. Further analysis of the dispersion of the variants of this type of brooches show the following:

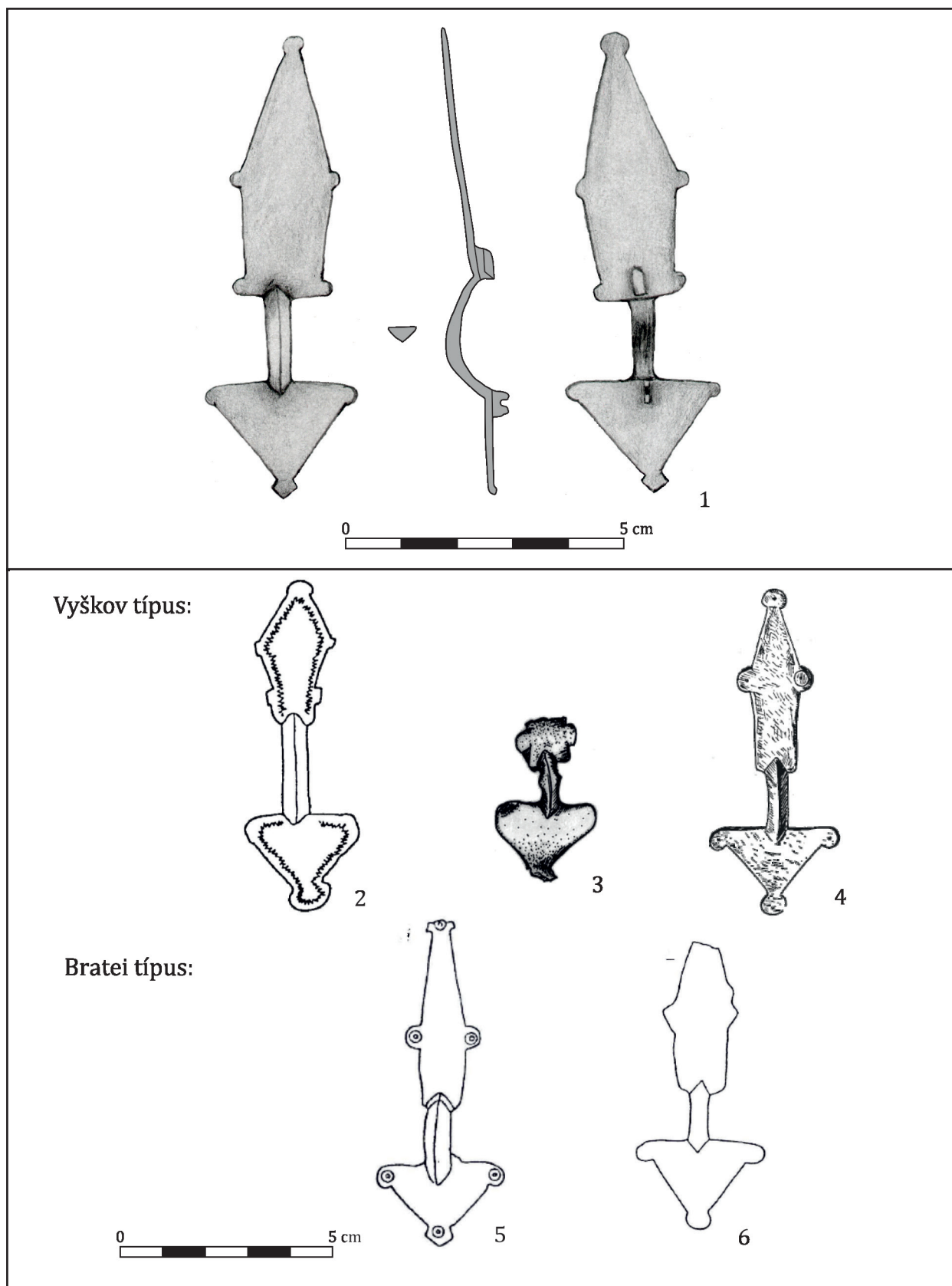
- the majority of the variants with notched wire applique can be found on the northern edge of the Great Hungarian Plain, with the exception of two pieces from Szentes-Kistóke and Szentes-Sárgapart;
- the variants with simple and notched wire applique appear exclusively in the Trans-Tisa Region;
- the Trans-Tisa Region is the sole area of appearance of the Almgren 166. type brooches with double wire appliques, with one exception from Madaras-Halmok;
- the needle holder and case with tapped end is characteristic for the northern edge of the Great Hungarian Plain;
- artefacts made of silver mainly appear on the northern part of the Great Hungarian Plain, with the exception of two pieces, originating from the Banat and Apulum. From a morphological point of view they are diverse, decorated with a simple or notched wire applique, or the combination of the two;
- only two pieces, found in Hortobágy-Poroshát, share such level of similarity that it can be assumed that they were produced in the same workshop.

Due to the morphological variety of this type, with the exception of the cases listed above, the dispersion of the variants seems to be accidental. It is hard to separate characteristic pieces for a particular region or to detect workshop districts, mainly because of the relatively easy manufacturing technique of the brooches. By analysing the accompanying finds of the few undisturbed archaeological complexes, the Almgren 166. type brooches can be dated principally between the 3rd and the end of the 4th century AD.

The classical variant of the Vyškov type brooch made of bronze seems to be a unique piece in the Carpathian basin, as it combines the features of the Vyškov and Bratei type brooches (Plate 2.). This type of brooch can be dated to the D2–D2/D3 period, and according to the dispersion map (Plate 4/2.), they concentrate mainly in the eastern part of the Carpathian basin, around the known power-centres of the territory inhabited by the Gepids. However, due to the uniform character of the female Germanic costume, it is not possible to clearly connect it ethnically to the Gepids. Still, the lack of such brooches from the territory between the Tisa and Danube rivers, inhabited by the Sarmatians in the discussed period, should be noted.

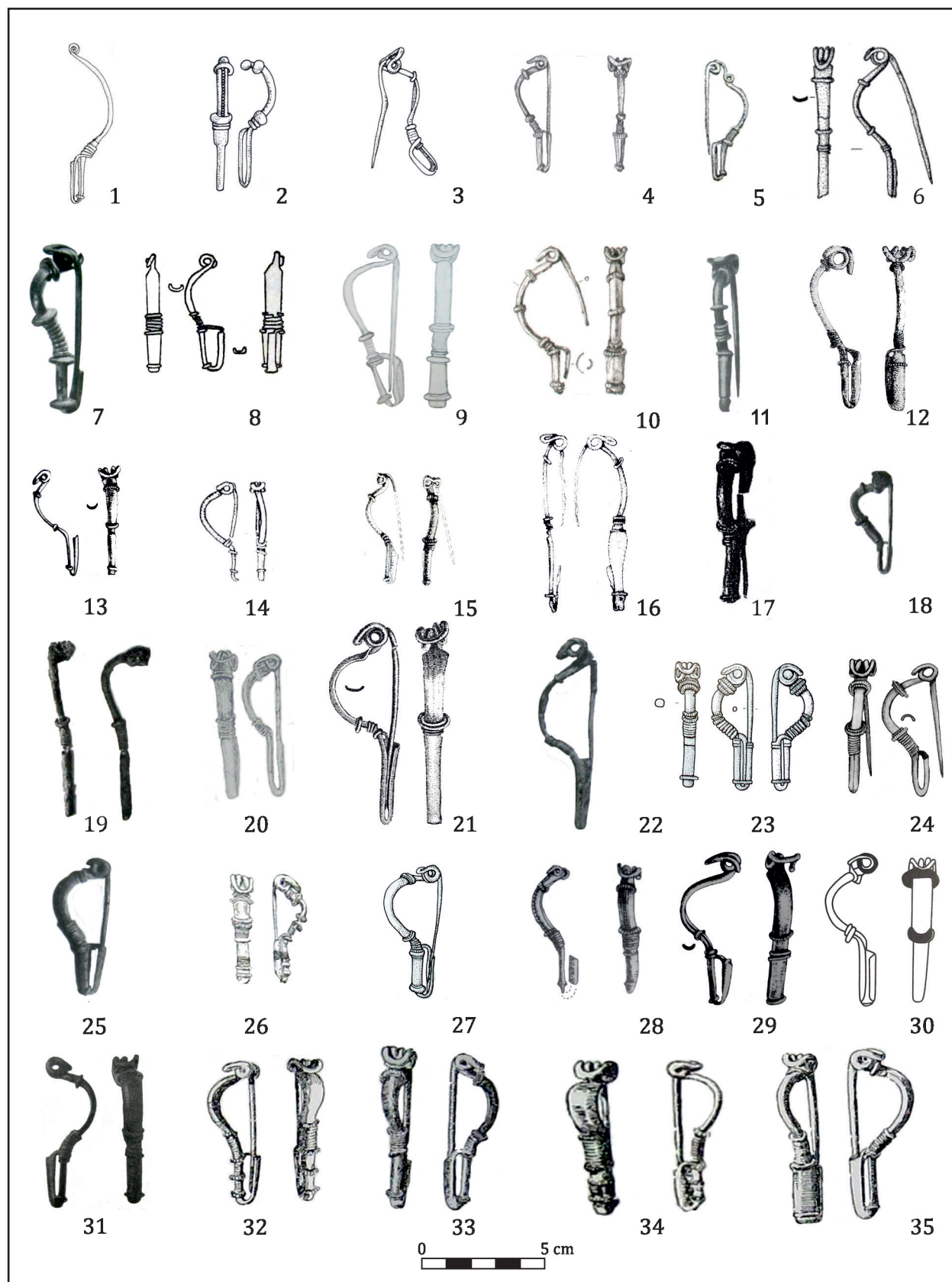

1. tábla. Simánd-Vásárhelypuszta lelőhely római kori fibulái
Pl. 1. Roman period brooches from Šimand

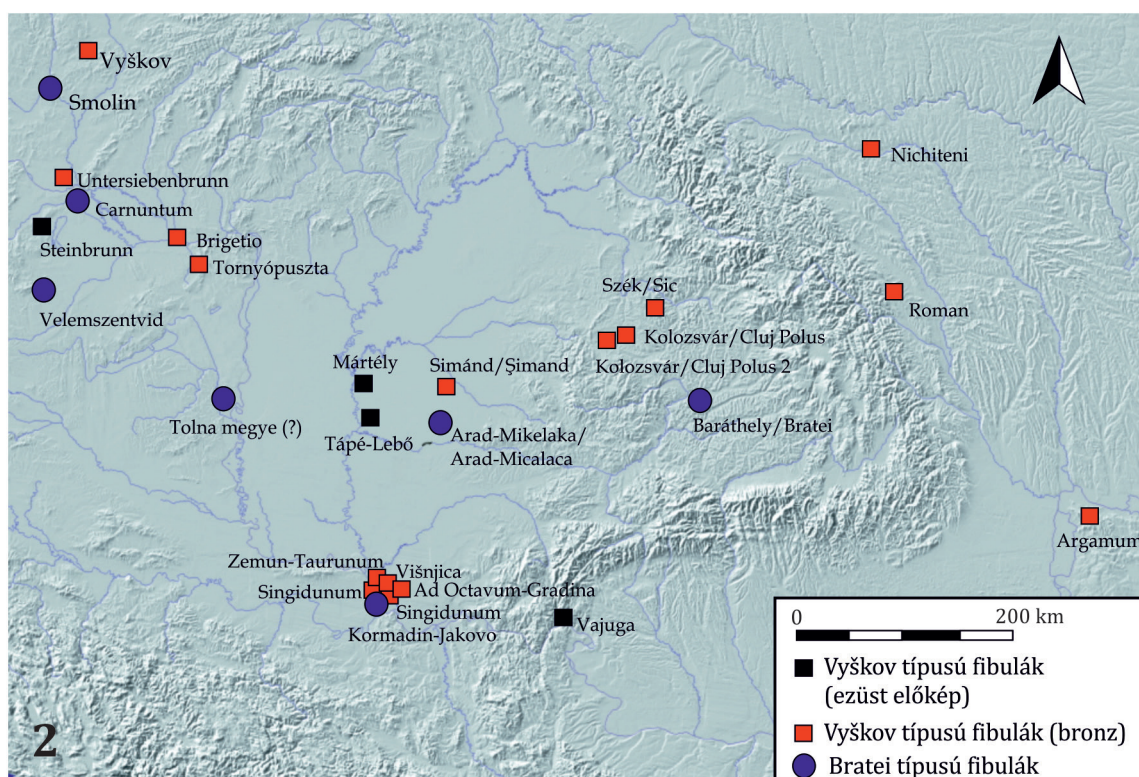
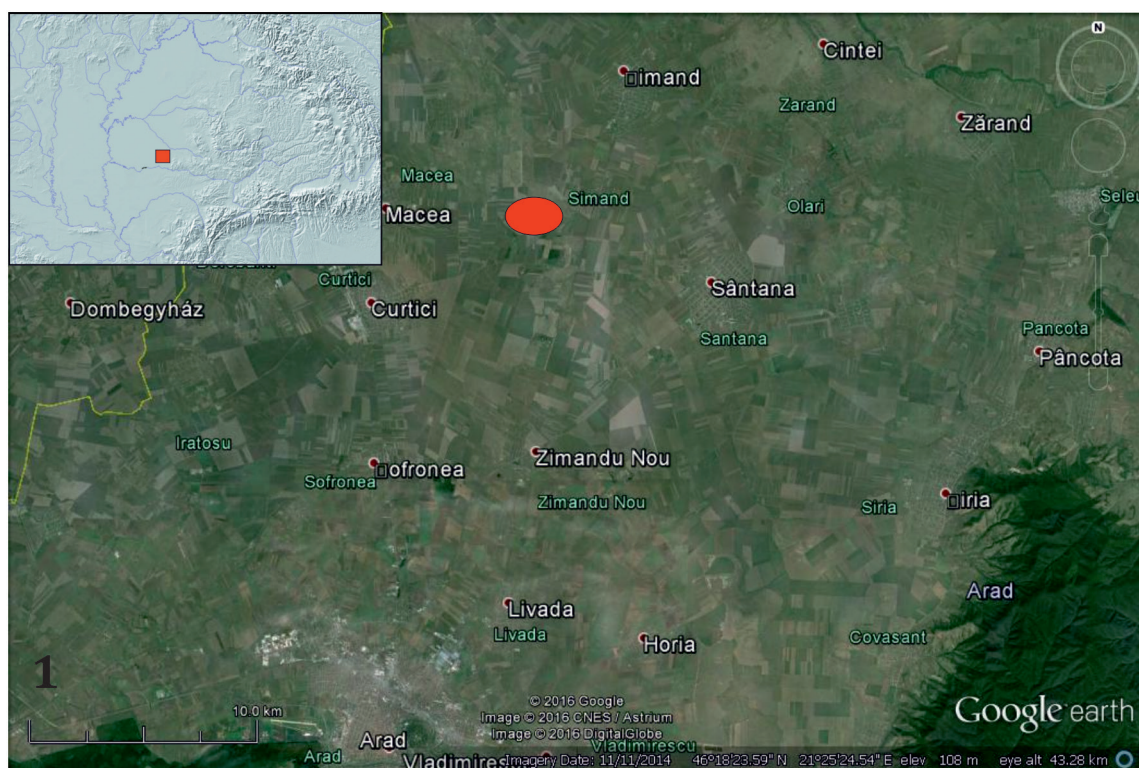

2. tábla. 1: Simánd-Vásárhelypuszta lelőhely Vyškov típusú fibulája; 2: Argamum (DOBOS-LĂZĂRESCU 2009, 181, Pl. II/1.); 3: Tornyópuszta (KISNÉ CSEH-PROHÁSZKA 2003, 88.); 4: Mártély (CSALLÁNY 1961, CCXVIII/11.); 5: Smolin (PROHÁSZKA 2004, 127, 3/5.); 6: Tolna megye (PROHÁSZKA 2004, 127, 3/7.)

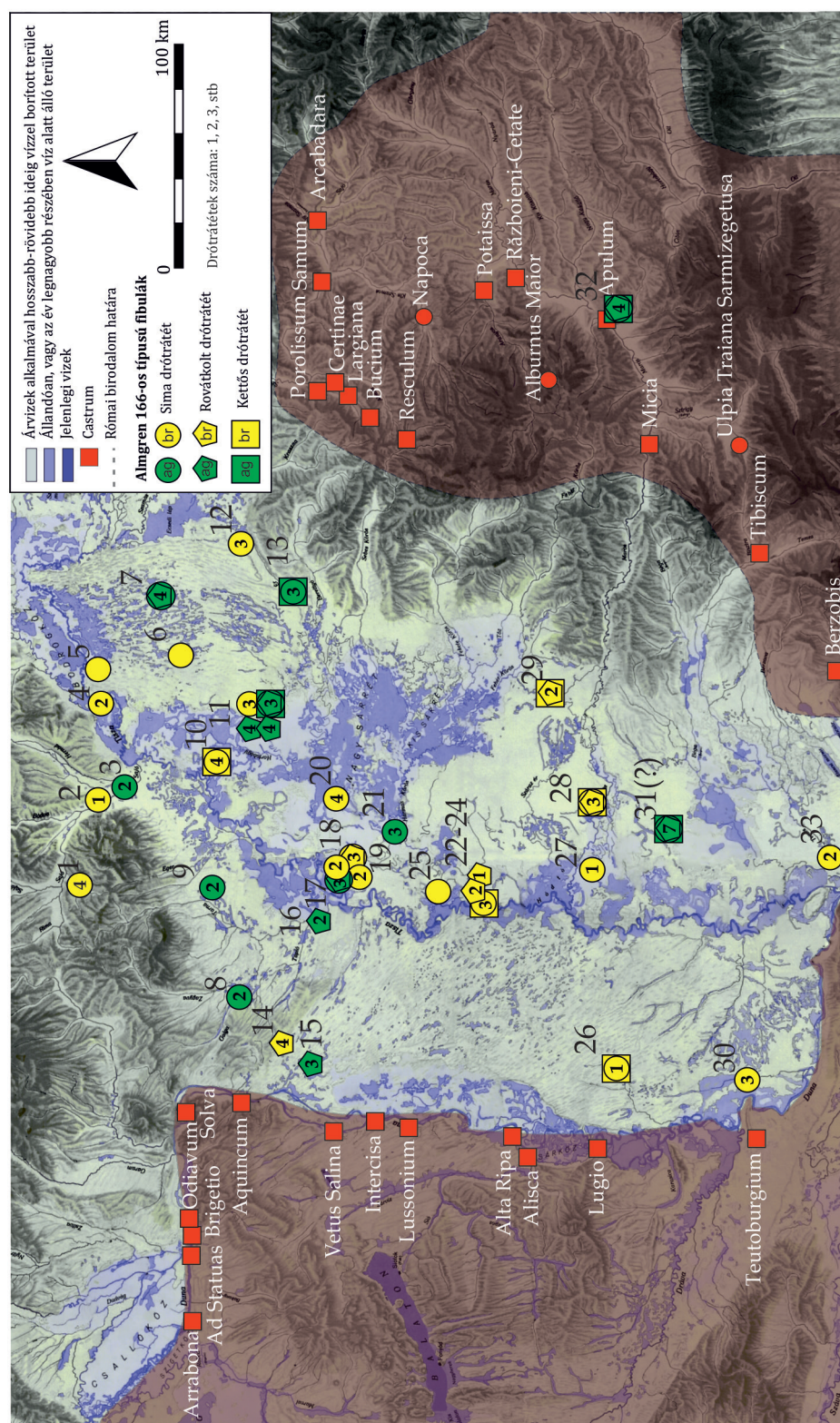
Pl. 2. 1: Vyškov type brooch from Šimand; 2: Argamum; 3: Tornyópuszta; 4: Mártély; 5: Smolin; 6: Tolna County

3. tábla. Kárpát-medencei analógiák a simánd-vásárhelypusztai római kori fibulákhoz –
számozás a Függelék alapján
Pl. 3. Analogies from the Carpathian Basin for the Roman period brooches found in the vicinity
of Šimand – numbering according to Appendix

4. tábla. 1: Simánd-Vásárhelypuszta lelőhely; 2: Vyškov és Bratei típusú fibulák szóródási térképe
 Pl. 4. 1: The site near Șimând; 2: Dispersion map of the Vyškov and Bratei type brooches

5. tábla. Almgren 166-os típusú fibulák elterjedési térképe (NEMETH ET ALII 2011 és a M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi Intézetének térképe [Budapest, 1938] nyomán)
 Pl. 5. Dispersion map of the Almgren 166. type brooch (after NEMETH ET ALII 2011 and the map of the Hydrogeology Department of the Royal Hungarian Ministry of Agriculture, Budapest, 1938)